

M.Kozha¹, J.Tanauova²

¹Prof. Dr. (e-mail: mukhtar.kozha@ayu.edu.kz)

² araştırmacı (e-mail: zhupar.tanauova@ayu.edu.kz)

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Türkistan, Kazakistan

Kazaklar ve Şehirler

Özet

Türkistan tarihini incelemeyen, geçmişi yeniden inşa etmek ve bağımsız bir Kazakistan'ın varlığını anlamak mümkün değildir. Tarihsel (ve Doğu Avrupa) verilere dayanan makalede 15-18. yüzyıllardaki Yesi-Türkistan şehrinin tarihi incelenmiştir. Türkistan şehri, Temirlanov ve Şeybanilerin bölgesel eyaletiydi. Buna ek olarak, kaynaklar genellikle göçebe bir yaşam tarzı yolunda oldukları düşünöldüğü halde Kazakların kent kültürünün gelişimine, şehirlerin inşasına katkısını doğrulamaktadır. Kazak Hanlığı altında Yesi, bir bölgesel merkez durumundan Türkistan tarihi yöresinin başkentine ve daha sonra Kazak Hanlığının siyasi, ekonomik ve manevi merkezinin ana kentine dönüştü. Güvenilir veriler, hanlıkların başkenti olmaya uygun olduğu için Türkistan'da çeşitli önemli toplantıların yapıldığını, maslahatlar, gelen elçilerin kabulü, ilgili meseleleri görüşmek amacıyla meclisin örgütlenmesi ve yurtdışından gelen elçilerin ayrılması gibi işlerin yürütöldüğünü ileri sürer.

Anahtar Sözcükler: Kazak şehri, tarihsel veri, Yesi-Türkistan, şehrin kültürü, şehrin inşası

M.Kozha¹, Zh.Tanauova²

¹Prof. Dr. (e-mail: mukhtar.kozha@ayu.edu.kz)

²Senior Researcher (e-mail: zhupar.tanauova@ayu.edu.kz)

Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

The Kazakhs and the City

Abstract

Without studying the history of Turkestan, it is impossible to reconstruct the past and understand that there is an independent Kazakhstan. In the article on the basis of historical (and East European) data the history of the city of Yassy-Turkestan in the XV-XVIII centuries is examined. The city of Yassy-Turkestan was the regional governors of Temirlanovs and Shaybanids. In addition, the sources confirm the contribution of the Kazakhs to the development of the culture of the city, the construction of cities, though they were usually considered to be leading only a nomadic lifestyle. Under the Kazakh Khanate, Yassy from the status of one regional center evolved into the capital of the historical zone of Turkestan, and then into the main city of the Kazakh Khanate-political, economic and spiritual center. Reliable data claim that in Turkestan, as it is proper for the capitals of the khanates there were various meetings of high level conducted, maslikhats, the reception of incoming ambassadors, organization of Assembly with the aim to discuss relevant issues and departure of the ambassadors from those cities abroad.

Key words: Kazakh city, historical data, Yassy – Turkestan, the culture of the city, the construction of the city.

Hanlık sistemin iptal edildiği 1816 yılına dek Kazakların tarihi ve kültüründe şehirlerin önemi büyüktü. Orta asırlardaki Güney Kazakistan'ın şehirleri ile ilgili değerli bilgiler Farsça ve Türkçe eserlerde ve özellikle Rus kaynaklarında boldur. Kazak Hanlığındaki şehirlerle ilgili bilgileri Çin kaynaklarında da görmek mümkündür. Kazakların Büyük Jüz'ünü tanımlarken ("Batı Kazak Ordası" adlı Çin Kaynağı) Çinli tarihçi diyor ki: "Yaşam tarzındaki bu kalabalık Doğu Ordusu'na benziyor, aksine tersine kentleri var" [1, s. 573]. Qing kaynaklarında Orta Jüz Kazakları ile ilgili bölümde şu ifadeler yer almaktadır: "Şu anda, Han ulusu Otrauüstü, Yeshim'in ikametgahı ve Han Kashtyn kentinde yaşamaktadır" [1, s. 570].

Kazak Hanlığı'nın güçlenerek topraklarını genişlettiği ve istikrar dönemlerinde, bozkır hükümdarlarına tabi şehirlerin sayısı arttı. Zaman zaman Kazak Hanlığı'nın güçleri Orta Asya'nın büyük şehir merkezlerine yayıldı. Sivil çatışma ve yenilginin sıkıntılı dönemlerinde Kazaklar, devletlerinin başlıca ticari ve kentsel altyapısı olan güney Kazakistan şehirlerinin çoğunu kaybettiler.

Kazak Hanlığı'nın en büyük ticaret ve zanaat merkezleri - Türkistan, Taşkent, Sayram, Sozak, Sığanak, Sauran, Otrar'dı. Bu kentler ülkedeki idari, ekonomik ve kültürel işlevleri yerine getirdiler. Bütün şehirler ve kentler surlarla güçlendirildi. Örneğin, Sauran Türkistan'ın en iyi şehirlerinden biriydi. Şehrin güçlü surlarını yıkmak için, Buhara hanı Abdullah taş fırlatan makineleri çağırmak zorunda kaldı [2, s. 17-18].

Bahsigeçen Kazak şehirlerinin çoğunun asırlık tarihleri vardı. Lakin bazı kent ve şehirler Kazak yöneticilerinin doğrudan emriyle inşa edildi. Aşağıda, 16. ve 18. asırlarda Kazak Hanları ve diğer bozkır yöneticileri tarafından dikilen surların bir özetini sunuyoruz [3, s. 181].

Vasifi kendisinin "Badai al-Wakai" adlı eserinde, XVI yüzyılın ilk yarısında Kazak hanı Tahir Han tarafından bir dağın eteklerinde, «Kalmak askerlerini püskürtmek» amaçlı inşa edilen Jatan kalesine değinmiştir. Büyük Jüz Bi'i Töle Çırçık nehri kıyısına bir kasaba inşa ettirdi: «Taşkent'ten yarım günlük mesafede, yani Çırçık nehrinden Taşkent'e doğru yapılan kanal boyunca inşa edilen bu kasabaya tarımla uğraşan insanları yerleştirdi... Bu insanlar Töle Bi için çalıştılar ve ekinler ektiler». Üstelik kale, Töle "istediği takdirde, şu kanalın acilen ve başka bir yöne çekilebileceği kadar önemli bir stratejik konumu işgal etti. Bu da Taşkent vatandaşlarını ekilebilir arazi üzerinde su tutmaya zorladı" [4, s 98].

Abylay Han "kendisine itaat eden Büyük Jüz Kazakları'nın istekleri üzerine Talas nehrin kıyısında oğlu Adil için büyük surlarla kuşatılmış bir ev inşa ettirir ve çevresine de tarımla uğraşan Karakalpakları

yerleştirmişti” [5, s. 256]. Binbaşı general N.G. Ogarev'in raporuna göre, Kazak Hanı Jetikent şehrini restore etti: “Diğer çocukları Adil, Rüstem ve Tok Sultan’lar Türkistan şehrinin bu tarafında, Abılay tarafından yeni inşa edilen Jetiken kasabasında kaldı” [4, s.143]. 18. Yüzyılın sonlarında Küçük Jüz’den Kara-Bulat adlı zengin bir Kazak’ın Sırderya’da kasaba inşa ettiği bilgisi de var [5, s. 298].

Düşmandan korunmak amaca yönelik tahkimatlar, yalnızca soylular tarafından değil, aynı zamanda farklı Kazak boyları tarafından da inşa edildi. Örneğin, “Subay Telyatnikov’un Taşkent’e seferi tutanağı’daki (Mayıs, 1796)” bilgilere göre: “Arıs nehri boyunca Büyük Jüz kabilesi Üysinlerin göçü. ... pek çok yerde topraktan inşa edilmiş küçücük kasabalar var, her hangi bir saldırı esnasında kabile Kazakları kadın-çocukları ile birlikte sığınarak düşmana karşı direnmeye çalışırlar [4, s. 162].

Topraktan yapılmış surlarla birlikte taştan da yapılan surlar da vardı. F.Nazarov “Düşmanların baskınlarına karşı Kazaklar görünür ekin alanların ve hareketli yurtların görünür olduğu taştan yapılan surlara sahip olduklarına” işaret etmiştir [6, s. 32]. Arkeologlar Karatau dağlarında 15-18. yüzyıllarda faaliyet gösteren iki taş kaleyi Kırk-Kız ve Bala-Kurgan’ı buldular. Bu kalelerin yakınlarında mezarlık vardı. Mezarlıkta bulunan tamgalara bakıldığında Kazakların üç jüzüne ait kabile insanların bir arada gömülü olduklarını görmek mümkündür [7, s. 41-43].

Bir dizi kaynaklarda, Güney Kazakistan’ın son ortaçağ dönemi kentlerinde yaşayan Kazaklar hakkında da bilgi bulunmaktadır. XVI yüzyılın sonlarına ilişkin bir belgede Araplar, Türkler, Kazaklar ve Karakalpaklar Sırganak nüfusunun bir parçası olarak adlandırılmıştır [2, s. 48]. Teush-Mergen’in 1693’te Türkistan şehrine yaptığı gezi defterine göre “Kazaklar, bu şehirde Tevke Han’la birlikte kadın-erkeklerden oluşan 1000 kişi yaşıyor” [8, s. 405]. 1740 yılında yapılan müzakere tutanaklarında, Arğınların lideri Niyaz Batyr Türkistan şehrinin sakini olarak görülüyor [9, s. 164]. Büyük Jüz’den Töle Bi adı geçen müstahkem şehrin yanı sıra Taşkent’te karısı ve iki oğlunun yaşadığı bir eve de sahipti [4, s. 96]. Kazak seçkinlerinin yanı sıra, yoksul Kazaklar da şehirlerde yaşadılar. 1735 yılında tüccar Ş. Arslanov, Taşkent ve Türkistan arasındaki kasabalara değinerek, bu kasabalarda Sartlarla birlikte fakir Kırgız-Kaysakların da yaşadıklarını belirtmiştir [4, s. 99]. A.I. Levshin, Büyük Jüz Kazakları’nın coğrafyalık yerleşim yerlerini belirtirken “bazılarının Taşkent, Türkistan ve komşu kasabalarda yaşadığını” belirtmektedir [5, s. 294]. Ya.P. Gaverdovski’ye göre, “bu Kırgızların çoğu (Orta Jüz - MK) Karatau dağları ve Taşkent’in yakınlarındaki yerleşim yerlerinde yaşamaktalar [10, s. 400].

Christopher Bardanes'in 18. yüzyılın ikinci yarısındaki bilgilerine göre "Büyük Jüz Kazakları'nın bir kısmı "Taşkent ve Türkistan, Taşanak ve Sozak şehirlerindeki evlerde yaşamaktalar, fakat aynı zamanda bozkırlarda çadırları var ki, yaz aylarında istedikleri zaman şehirlerini terk edenler gibi ve şehir hayatına alışmış olanlar ise çeşitli zanaatlarla uğraşıyorlar. Ayrıca tarlayı sürerler ve buğday, çavdar, arpa, darı, beloyan buğdayı ekiliyorlar ..." [11, s. 168]. O dönemdeki Bukhara'da da 15 evden oluşan Kazakların ayrı bir semti vardı [12, s. 232, 320].

Kazaklar'ın göçebe hayattan yerleşik hayata, yani şehre dönüşüm süreci farklıdır. Örneğin, 20. yüzyılın başlarında Çimkent şehrinin sakinlerinin ifadelerine göre "Onlar Otırar ve Türkistanlıların torunlarıdır ve saf Sart değiller, Kırgızlar'la bir karışımdır". Görgü tanıklarına göre, bu dönemin Türkistan şehrinin sakinleri, dil ve antropolojik tip bakımından bozkır insanlarından çok az farklılık göstermişlerdir [13]. Modern Kazakların etnik yapısında, kent sakinlerinden gelen bir takım boylar vardır [14, s. 33-40]. İlk olarak, bunlar Sunak ve Hoca gruplarıdır [15, 16, 17]. Sunaklar, Sığanak sakinlerinin torunlarıdır. Hocalar'ın modern boylarındaki "Otrar-hoca, Akkorğan hoca" adları ise Güney Kazakistan'ın geç ortaçağ kentleri adlarıyla doğrudan ilişkilidir ve atalarının ikamet yerlerini belirtir. Böylelikle Kazak Hanlığı döneminde, göçebe Kazakların yerleşik nüfusa sızması bir dönüm noktası oldu. Kentsel kültürün azaldığı dönemlerde, yeni duruma adapte olan yerleşik yerleşimlerin nüfusunun bir kısmı onları çevreleyen bozkırların saflarıyla birleşmiştir [11].

Sırderya ve Karatau kentleri Kazak Hanlığı'nın başlıca politik, ekonomik ve kültürel merkezleri oldular [2, s. 5-49]. Ancak, buna Kazak hükümdarlarının Timurlular, Şeybanililer ve diğer rakiplerle olan bir mücadele dönemi ön ayak oldu.

Göçebe Özbekler'in hanı Abülhayır ölünce Kazak hanları Sırderya boyundaki şehirler için mücadeleyi başlıyor ve büyük şehirleri birer birer kendi topraklarına katmaya başlarlar. İlk önce Karatau'nın eteğindeki Sozak şehri Kazaklara geçer. Arkeologlar Sozak bölgesinde 16-18. yüzyıllara ait küçük yerleşim yerlerini, özellikle Kültöbe ve Ran'ın gibi yerleşim kalıntılarını tespit etmişlerdir [18, s. 23-27]. Janibek'in en büyük oğlu Mahmud-Sultan Sozak'ın hükümdarı oldu.

Kazak Hanlığı'nın kurucuları kendi atalarına (Orışan ve Barak) ait Türkistan'ı geri almak için mücadele verdiler. 15. yüzyılın son otuz yılında Sırderya şehirleri için Timurlular, Şeybanilerle birlikte Kazaklar savaştılar. "Tevarih-i Güzida-yi Nüsret Name"ye göre, 1470 yılında Türkistan Kerey

han'ın himayesine geçer [3, s. 21]. Janibek'in oğlu İrençi Sultan ise Sauran'ın hükümdarı oldu.

1472 yılında Muhamad Şeybani Türkistan şehri için girişimde bulunur. Şeybanilerle olan mücadelede Sozak şehri Kazaklar'ın ana üssü oldu. Şeybani Name'ye göre Kazak hükümdarları "Suzak halkı ve Kara-Korun çevresinden yaya ve atlı birlikler toplayarak büyük bir orduyla dönüşmüşler" [3, s. 106]. Kazaklarla olan savaşı kaybeden Şeybani Horezm'e kaçmak zorunda kalıyor.

15. asrın 90. yıllarında Moğol Hanı'nın desteğiyle geçici bir süreyle Şeybani Otırar, Sauran ve Yessi şehirlerini ele geçirir. Kazak hanları ile Muhammed Şeybani arasındaki mücadele geçici bir barışla sona erer. Türkistan'ın kuzeyi, Sığanak, Sauran ve Karatau'la birlikte Sozak bölgeleri Kazakların elinde kalır [2, s. 342-344].

16. asırlarda Türkistan şehri için savaş devam ediyordu. Yakın bir zamanda İran'da bulunan Alam-ara-i Şah İsmail Sefavi'nin el yazmasında "Kasım Han'a bağlı "bin şehir ve kasabalara" sahip bölgeden bahsediliyor. Ve bu bölge güneyde yer alarak, Taşkent ve Barkent'e kadar uzanan vadilere sahip" [19, s. 44-47]. Yani şimdiki Kazakistan'ın güney kısmında Taşkent'le sınırı olan Sayram şehri ve bölgesi de vardı. Böylelikle, Sırderya'nın pek çok şehirleri Kasım Han'ın egemenliğine geçti (1509-1521) [20, s. 367-368]. Bu dönemde Kazak Han'ları Deşti Kıpçak'ın batısındaki Sarayşık şehrini de kendi topraklarına katarlar. Mirza Muhammet Haydar'a göre, Burunduk Han Sarayşık şehrinde oturmuştur [2, s. 19]. Kasım Han'ın bu şehirde ölümüyle 16. asırda huzursuzluk dönemini başlıyor ve Kazak yöneticileri şehri terk ediyor. Sarayşık şehri de Noğaylılar'ın merkezi şehri olur.

Kazak Hanlığı'nın güçlendiği dönemlerinde bozkır hanları Orta Asya'daki bir dizi şehre yayılmış ve sıkıntılı dönemlerin başlamasıyla Kazaklar Türkistan bölgesi şehirlerinin bir kısmını kaybettiler. Ancak 16. yüzyılın sonlarına doğru Kazaklar, tarihi Türkistan bölgesinin bütün şehirlerini ve Taşkent kentini geri aldılar.

16. asırların sonunda Türkistan ve Orta Sırderya bölgesi Kazak Hanlığı'nın (1466-1847) topraklarına tamamıyla katılmıştı. Bunu Kazak Hanları tarafından Türkistan şehrinde bulunan Hoca Ahmet Yesevi türbesine görevli ve yönetici Şeyh el-İslam'ı tayin eden belgelerden de görebiliriz. Şu anda şarkiyatçı A.L. Kun'un şahsi arşivinde (St. Petersburg) Tevekkel Han'a ait 1006/1597-1598 ve 1014/1605-1606 tarihli belgelerin kopyaları bulunmakta [21, s. 45, 50-56]. Kadir-Ali-bi'ye göre, Tevekkel Han'ın kardeşi Kazak Han'ı Şığay'ın oğlu (1580 - 1582) Ondan

Türkistan'daki panteona defnedilmiş: “Ondan farklı yerlerde farklı eylemler biriydi ...çok büyük bir kahraman ve atıcıydı. Şığay Han zamanında ordunun başıydı. Onun eylemleri bilinir ve barizdi ... 30 yıl içinde ölüm onu buldu. Mezarı Hoca Ahmed Yesevi'nin sığınağı altında ... [oraya] defnedildi” [22, s. 169].

Kazak Han'larının içinde Türkistan'a egemenlik kuran hanların biri de Tursun-Muhammet Han'dır (1613-1627). Şarkiyatçı P. Lerch, 1867'de Türkistan'a yaptığı seyahatı sırasında, çeşitli yöneticilerden aralarında Tursun Han'ın da bulunduğu Türkistan hükümdarına gönderilen 1035/1625-26 tarihli onbeş mektubu okumuş [23, s. 21]. St. Petersburg'da sözü edilen Kazak hükümdarlarının diplomalarının kopyaları tutulmaktadır [21].

18. yüzyıl başlarında Kazak Han'larının resmi konutu Türkistan şehriydi. İlk olarak Türkistan'a kendi hanedanlığını kuran Esim Han (1598-1614; 1627-1628) olduğuna inanılmaktadır. Ünlü tarihçi Ebul-Gazi, Türkistan'da Esim Han ordasındaki üç aylık kalışını yazdı [22, s. 195].

Hollandalı gezgin ve tüccar N.Witsen'in kitabında belirtildiği gibi, Türkistan Kazak hükümdarı Tevke Han'ın oturduğu şehirdir. Şehrin tarifi dikkat çekicidir “Su ile çevrelenmiştir, toprak duvarlar daire şeklinde ve kumla kaplıdır. Tevki Han'ın evi pişirilmiş tuğladan yapılmıştır. Toplamda, şehrin kapılarına kadar altı adet duvar vardır, bunlar pişirilmemiş tuğlalardan yapılmıştır. Şehir surları diğer şehirlere göre çok sağlamdır sağlamdır. Surların uzunluğu uzunluğu bir milden fazladır ve bu, Alman milinin yaklaşık beşte biridir” [24, s. 66-67]. Rus devletinin elçilik arşivlerinde, 17. yüzyılın sonuna ait Türkistan'ın tasviri korunmuştur: “Türkistan şehri pişirilmemiş tuğlalarla ve baz yerleri ise pişirilmiş tuğlarla döşenmiştir. Bu şehrin yüksekliği 3 kulaç, kalınlığı ise 2 kulaç ve çevresi de 5000 kulaç ve duvarlar da oyuklarla bölünür. Şehrin büyük minaresi ve dört kapısı vardır. Şehirde Tevke Han'a bağlı 1000 civarında kadın-erkek yaşamaktadır” [8, s. 405].

Tevke Han döneminde (1672-1715) Sırderya boyunda Kazak Hanlığına bağlı 32 şehir vardı [8, s. 379]. Bu rakamı N.Witsen, Tobol'dan gelen tüccarın verdiği bilgiye dayanarak vermiştir: “bununla birlikte o dönemdeki Kazaklara bağlı 32 şehri saymak mümkün”. Şehirlerin yönetimi Han'ın emri ile kendi akrabaları, sultanlardan oluşan valilerin elindedir. N.Witsen'e göre Tevke Han döneminde Sozak şehrinin valisi ise Ablay Sultan (gelecekteki Ablay Han'ın dedesidir), Sauran şehrinin valisi Kaz Sultan (Kaji, gelecek Ebülhayır Han'ın babasıdır), Sıganak'ın valisi ise Esim sultan, Karnak şehrinde Kayıp Sultan, İkan'da ise Bolat Sultan

(gelecek Ebulmambet Han'ın babası), Ortırar şehrinde ise Tursun Han, Sayram şehrinde de Karbas Sultan'dır [24, s. 67].

Türkistan'ın baş şehirlerindeki Han'ların şehirden çıkışlarında kent yönetimini “onbaşılı”, yani Han'a sadık adamları yönetti. Böyle bir insanların biri de Taşkent'te Jolbarıs Han'ın döneminde (1720-1739) Töle Bi'di: “Büyük Jüz'ün önemli Kazaklarından Töle Bi, Taşkent'te Han'dan fazla değer görmekteydi” [25, s. 97]. Türkistan'da ise Han'ın özel güveninde olan “Orta Jüz liderlerinden yüzbaşı Niyaz Batır, Şemyaki Han döneminde Türkistan'da büyük bir otoriteye sahip olup, han ölünce Türkistan'ı yönetmiştir” [9, s. 164].

Türkistan kentinde Kazak hanları yabancı elçileri kabul ettiler. Rus elçilerinin 22 Temmuz 1694 tarihinde Tauke Han tarafından Rus elçilerinin kabulünün anlatımı Rus kaynaklarında korunmaktadır. Bu müzakereler sırasında Kazak Han'ı, hem Türk Sultanı hem de İran Şahı'nın ondan daha büyük olmadığını belirterek eşit ilişkiler talep etmesi dikkat çekicidir: “Türk Sultan'ı ya da Kızılbaş Şah ondan daha çok, Tevki Han'dan büyük mü? Demek ki, öyle” [26, s. 68].

Rus elçisi Binbaşı Karl Miller tarafından 1743'te derlenen Türkistan kentinin planında, kentin içinde, üçgen şeklindeki alanda bulunan kulenin altı bölümünde “hanın” kelimesi ile yazılmıştır (resim) [27, s. 8].

“Kayıp Han'ın baş şehri ise Türkistan” diye veriyor Rus kaynakları [28, s. 297]. 1719 ve 1724 yılları arasında, kısa bir kesintilerle Türkistan şehri Kazak'ların büyük hanı Ebülhayır Han'ın (1719–1748) ikametgahı olmuştur. 18. asrın başlarında Türkistan şehri Sayram'la birlikte Jongarlar tarafından işgal edilmiştir. 1724 senesinde Ebülhayır Han Türkistan'ı ve civarını düşmandan geri alır. Fakat 1725'teki çok büyük bir kolla gelen düşman askerine karşı şehri elinde tutamaz ve Güney Kazakistan'ı bırakmak zorunda kalır [29, s. 123-125].

Türkistan şehrinde Kazak Han'ların tahta geçiş merasimleri de düzenlenmiştir. 1737-1738 senelerinde Ebulmambet sultan “daha önceki Bolat Han'ın oğlu ve Kazak boyları Arğın, Aktay, Uakkerey ve diğer kabilelerin liderlerince Han ilan edilmişti...” [30, s. 86-87].

Abılay Han'ın bütün Kazakların “Büyük Hanı” seçilmesiyle ilgili mesaj dikkat çekicidir: “...1771'de ... tüm önemli ve seçkin insanlarımız, Kazak yurdu Üş Alaş Hanları, şehirler ve bozkır seçkinleri ve aynı zamanda Türkistan bölgesi saygınları beni tüm hanlardan üstün tutmayı kabul etti. Bizim geleneğimize ve önceki hanların kurallarına göre, kutsal Haziret Hoca Ahmet Yesevi'nin öldüğü Türkistan kentinde, onun mezarında Fatiha okundu ve ben “Han” ilan edildim ...” [31, s. 208].

Böylece, Orta Çağ'ın sonlarında, Hoca Ahmet Yesevi'nin türbesi Kazakların ulu hanlarının taç giyme yeri olarak hizmet etmiştir. Büyük Han'ın taç giyme törenine Hanlar, Sultanlar, Bi'ler ve Üç Jüz'ün seçkin liderleri ve Türkistan'ın saygınları, yani şehir yöneticileri katılmışlar.

Kazak Han'larının Türkistan şehrine gelişleri resmi törenle karşılandı. 24 Haziran 1744 tarihli veriye göre: “Ebulmamet Han şehre yaklaşmaya başladığında, neredeyse hiç kimsenin şehirde kalmamış ve herkes karşılama törenine gitmişti ...Üstelik törende bakır boruların çalındı, ... uzunluğu kulaçtan da uzundu ... deri tırtıklı tencere gibi topraklı tencereler vuruldu. Üstelik, Han'a itaat olarak üç ineği götürdü, üç kez hoşgeldin töreninin işareti olarak üç kez Han'ı çember yaparak dolaştırıldı ... Han bu şekilde kente girdi. Ve girdiği zaman, ilk olarak, onların aziz saydıkları ana camisine girdiler” [25, s. 96].

Türkistan şehri Kazak seçkinlerinin buluştuğu, toplandığı yer olmuştur. 1744 yılındaki bir yazıda Türkistan'a Kazak Bi'lerinden olan Töle'nin gelişi tarif edilmiştir: “ ... Türkistan'a Büyük Jüz Kazakları Bi'yi Töle Ebulmambet Han'la buluşmaya geldi” [25, s. 97].

17. yüzyılın 60. yılları Çin tarafından Kazakistan'a ve Orta Asya'ya karşı ciddi bir tehlike oluştu. 1762 yılında Ebulmambet Han'a (1748–1771) ve Abılay Sultan'a Çin'den elçiler gelerek, Bogdihan'ın baharın gelişiyle Türkistan'da Hoca Ahmet Yesevi türbesinde Çin geleneğine göre kurbanlık çalmak için asker gönderme niyetini bildirdiler. 1963 yılında savaş tehlikesi sebebiyle Türkistan'da Kurultay gerçekleşti, bazı bilgilere göre 6000'den fazla Kazak saygınları katılmış. Kurultay'da Kazak Hanlığının Çin tehlikesine karşı mücedelede Orta Asya'nın müsülman halkları, başta Afgan Şah'ı Ahmad Şag Durrani (1747–1773) destekleme kararı alındı [32, s. 105].

Sırderya yakınlarındaki kasabalar Kazak Hanlığı'nın ticaret ve kentsel altyapısını temsil ediyordu. Yerleşik tarım alanları ile göçebe ticaretinde önemli bir rol oynamışlardır. Rüzbihan tarihi Türkistan bölgesini anlatırken: “Bu ülkeye, Deşti tarafından, Hacı Tarhan'dan bir sürü mal, yağlı koyunlar, at, deve ve diğer değerli mallar getirilir, örneğin keçe ve çamur kürklü kürkler, sonra tilki ve sincap, gergin yaylar, ak kayın okları, ipek kumaşlar ve diğer değerli eşyalar getirilir. Sıganak, Deşti sakinleri ile ilgili olarak yaşanabilirliğinin başlangıcı olduğundan, Deşti Kıpçak mal ve mülklerinin Adil nehri sınırlarına kadar tüccarlar getirerek ... Sıganak'ı mallarını saklayabileceği bir depo yeri haline getirdi” [33, s. 116-117].

Yazılı ve arkeolojik kaynaklar, Güney Kazakistan şehirlerinde pamuk yetiştirildiğini ve dokunduğunu gösteriyor. Türkistan kentini anlatan

N. Witsen, “burada ticaret en düşük kalitedeki kırmızı ve beyaz pamuklu kumaşlar üzerine gidiyor ve Kazak bölgelerinde Buharalılarca işleniyorlar” [24, s. 68].

Türkistan’ın İkan ilçesinde yerel kumaş üretiminin gelişmesi hakkında bilgi bulunmaktadır: “Pamuklu kağıtlar, oldukça bol bir şekilde doğacak, bunlardan çok dokunmuş ve çok fazla şey satmaya başlayacak” [4, s. 162].

Ateşli silahlar Türkistan’daki çarşıda veya Orta Asya’daki şehirlerde satıldı. Teuş-Mergen’e göre, Türkistan kentinde “piyasada iyi pansyri satıyorlar”, el yapımlı tabancaların sesleri duyuluyordu [8, s. 405]. Kurşun üretimi ise “Türkistan yakınlarında, Suvunda denilen bir dağdadır ve mermileri alıp dökmesi gereken herkes alıyor” idi [4, s. 30].

Kaynaklar, Kazak yöneticilerinin şehirlerin ekonomik refahına olan ilgilerini göstermektedir. Türkistan kentini tanımlayan N. Witsen şöyle yazıyor: “Orada bir fuar var. Tauke Han’ın kendisi ata binerek, ok ve yayı üzerinde, fuarı açmaya gelir”[24, s. 67].

Türkistan’da Han valisi görevini yürüten NiyazBatır, Rusya’nın temsilcileriyle yaptığı toplantıda, ticaret konusunu gündeme getirerek “saygınlar” adına “onların Türkistan’a ticaret yapmalarını arzu ediyorlardı... Taşkent’te de engelsiz ticarete devam etmeliler” dedi [9, s. 164]

Kazaklar’ın manevi hayatında Türkistan ve aynı tarihsel bölgenin diğer şehirleri önemli bir rol oynamıştır. Burada camiler, hanakalar – Sufi inancının merkezleri, Müslüman azizlerin mezarları bulunuyordu. 1691’de, Kazak Ordusu’nun şehirleriyle ilgili sorulara yanıt olarak, Galdan Boşoktu Han’ın elçileri “büyük şehirlerinde namaz kılmak için camilerin kurulduğunu” bildirmiştir [8, s. 397].

Orta Asya’nın en saygın tapınaklarından biri olarak Hoca Ahmet Yesevi türbesi kutsal Türkistan kentindeydi. Yerli halk dilinde şehrin bir diğer adı da – Azret’tir. Söz konusu urbonim, D. Telyatnikov ve A. Beznosikov’un 1796-1797’deki Taşkent yolculuklarına ait materyallerde kayıtlıdır: “Türkistan, Kazaklarca Azret” [4, s. 160]. Türkistan aynı zamanda Azret-Sultan olarak da biliniyordu: “Azret-Sultan olarak adlandırılan bölgesel Türkistan kenti, kutsal bir yer olarak Muhammetliler tarafından saygı görüyor, çünkü orada birçok azizlerin anıt ve mezar vardır.” [4, s. 259]. Bu urbonun kökeni Yesevi Hazret-i Türkestan’ın kısaltılmış bir versiyonu olan Azret’le ilişkilidir. Bu da şehrin başka bir ismi oldu.

Meşhur türbenin Avrupa edebiyatındaki ilk açıklamalarından biri Witsen kitabında verilmiştir: «Kutsal Azret Hoca’nın mezarı Astana’dadır» «Bu şehirde bir bina var ve bu bina «Astana» olarak adlandırılıyor ...

Duvarlar farklı renklerle boyanıyor, bazı yerleri ise altın renklidir, yukarıda iki kule. Bu astana'nın içinde yüzden fazla oda vardır. Odalardan birinde insan boyu kadar kazan var... Astana'da kutsal adam Azret Hoca'nın mezarı var” [24, s. 67].

Türkistanlı Abd el-Gafur Türkistani'nin bahsettiği gibi, kentte birkaç mekteb ve medrese faaliyet göstermiştir. Şehir din eğitiminin ve orta çağ biliminin merkezlerinden biriydi [34, s. 9]. Burada bozkır saygınlığının çocukları eğitim gördü. Kenesarı Sultan Türkistan'ın dibindeki Karnak'a yerleşerek İshan Rahman İzler'in önderliğinde “düşünceli yaşam” eğitimini aldı [35, s. 16].

1228/1813 yıllarında Türkistan kentinde, Kazak sultanı Akbar Ali Ekber Sultanı'nın oğlu Karabeş Muhammed padişah'ın emriyle “Kissa Dastan Çingiz Han” el yazması yazılmıştır. Eserde Kazak Hanları'nın ve Orta Asya'nın diğer yöneticilerinin şeceresi hakkında ve gömüldüğü yerleri hakkında pek çok bilinmeyen bilgi içermektedir [36, s. 150-153].

18 yüzyılda Hoca Ahmet Yesevi'nin türbesi, en saygın Kazak soylularının temsilcilerinin gömüldüğü yer olarak kaldı. 1759'da Orta Jüz Sultanı Abılay Çin elçileri ile konuşurken, Türkistan kentinden “saygınlığın gömülme yeri” olarak bahseder [37]. 18. yüzyılın sonunda Kazaklar üzerine yapılan ilk bilimsel çalışmanın yazarı I.G. Andreev Türkistan şehrinin özel statüsüne dikkat çekti: “o şehirdeki soylu hanlar ve sultanlar, eskiden beri Hazret Sultan tabutunun kutsallığından ötürü onurlandırıldığı” [38, s. 40-41].

1866 yılında anıtlarla ilgili özel bir makalesini yayımlayan M.S. Bekçurin: “Tapınağın içinde ... tüm Türkistan Şeyh el-İslâmi, hocalar, seyitler, Türkistan şehrinin tüm eski yöneticileri ve en saygın Kongırat Bi'lerinin gömülü olduğuna işaret etti ... Orta ve Küçük Jüz'ün bazı Kazak sultanlarının mezarları, bununla birlikte ünlü Abılay Han ve Türkistan'da egemenlik kuran Ebülkhayır'ın tüm ataları vardır [39, s. 55-56].

“Kissa Dastan Çingiz Han” adlı esere göre, Türkistan şehrinde Taukkal Muhammed Bahadır Han (Tauke) (1672-1715), Şah Muhammed Bahadır Han (Semeke) (1741-1745) gömülüdür. Bu kaynağa göre Esim Han (1598-1614; 1627-1628) Taşkent'te Şeyhhantaur'da gömüldü. Muhtemelen, Hoca Ahmet Yesevi'nin önünde bulunan küçük hanakada Semeke Han'ın küçük oğlu, Tauke Han'ın torunu Esim gömülmüştür. Kendisi 18. yüzyılın 50. yıllarında (1798) hükümdar oldu [36, s. 150-154].

Türkistan kentinin yaşlılarının hatıralarında 19. yüzyılın başlarında Türkistan şehrinde, kahramanlıkları literatürde söz edilen 19. yüzyılın ünlü Kazakh Hanları'nın mezarları vardır. Bu hatıralar Kazaklar'ın Jungarlar

üzerindeki kesin zaferleri ile ilişkiliydi.

26 Ağustos – 1 Eylül 1866 tarihlerinde Türkistan’da yaşamış olan A.K. Geynes’in günlüğünde iki Kazak Hanı’nın mezarları anlatılmıştır: Abılay ve Jolbarıs: “Bize, sınıırım mermerden yaptırılmış Orta Orda Han’ı Abılay’ın mezarı gösterilmişti. ... Abılay’dan uzak olmayan bir yerde, başka bir tarihi figür olan Büyük Orda Hanı Jolbarıs gömülüdür. Jolbarıs’ın mezarı oymalı bir ahşap kafes ile kaplıdır. Yanında ovis argali’nin büyük bir boynuzlu var. Bu, mollalara göre, Jolbarıs’ın mezarına ibadet etmeye gelen Kazaklar tarafından getirilen bir armağandır” [40, s. 274-275]. A.K. Geynes’in 27 Ağustos 1866’da ziyarete geldiği Hoca Ahmet Yesevi’nin soyundan olan Askar Hoca’nın anlattıklarına göre: “Jolbarıs Büyük Jüz’ün hanıydı, Sırderya-Şu ve Karatau dağlarında göç ediyordu, şimdilerde Büyük Jüz tarafından nüfus edilen yerler, o dönemlerde Manjurlar tarafından yok edilen Kalmuklara aitti” [40, s. 280-281]. 1884 türbesinin planında han mezarının bulunduğu koridor “Jolbarıs Han” olarak adlandırılmıştır [41, s. 6-28], yani “Jolbarıs odası’dır”.

Hoca Ahmet Yesevi’nin türbesini ziyarete gelen Kazaklarla birlikte gelen N.S. Lykoshin’in yayınlarına göre, Abılay’ın mezarı kutsal bir yere çevirilmiş: “Abılay Han’ın mezarı bulunan caminin sağ sınırına girdiğimizde, benim yanımdaki yigit, tanıdıklarının ve kendisinin ruhu için dua etmeye başladı. Müslümanlar azizlerin yanına gömüleceklerin ahiret gününde Tanrı’nın gazabından kurtulacaklarına inanıyorlar, çünkü azizler mezarından belli bir mesafede gömülen herkese müsaade edecekmiş ... Bu inançla Kazaklar Abılay Han’ın mezarı yakınlarına mezarlık yaparlar” [42]. Bu nedenle, Abılay Han’ın gömülme yeri, hem Türkistan kenti hem de bozkır sakinleri tarafından iyice biliniyordu (bilgileri inceleyenler O. Ismagulov, M. Koja, A. Ismagulova [43]).

Türkistan kentinde Sultan Ebülfeyis’in (? -1783) gömülmesi hakkında I.G. Andreev şöyle yazıyor: “1783’te öldü ve naaşı 1784’te oğlu Pupı Saltan tarafından Türkistan şehrine getirildi” [38, 40-41]. Kurbangali Halidi, bu Kazak hükümdarının ölümünden 120 yıl sonra mezarını Kazakların kutsal yerinde bulunduğunu bildirmektedir [44]. Türkistan kentinde Orta Jüz Kazakları’nın bir kısmının yöneticisi olan Bokey Han’da (1735–1819’dan sonra) gömüldü [45, s. 40-42]. Abılay Han’ın oğlu Kasım Sultan’ın Hoca Ahmet Yesevi türbesinde defnedildiğini onun torunu yazıyor [43]. N.N. Balkashin’in verilerine göre, Hoca Ahmet Yesevi camiinde, Kenesarı’nın ablası Bopay da defnedilmişti [46, s. 21]. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılda yazılan kaynaklara göre, Hoca Ahmet Yesevi’nin hangasında 18. Yüzyılın etkili Bi’leri de: “Jeti Jargı” yasaların oluşturanlardan Kazıbek

Keldibekulı (1667-1763), Şakşak Janibek, Şon Bi'ler gibi bozkır saygınları defnedilmişti. Anlatılanlara göre, Türkistan'da ünlü bozkır şövalyesi-bahadır Kanjığali Böğembay da gömüldü.

Ne yazık ki, tarihin Sovyet döneminde, Hoca Ahmet Yesevi Türbesi, Kazakların önemli temsilcilerinin gömüldüğü bir panteon olarak değil, sadece ortaçağ mimarisinin bir anıtı olarak görülmüyordu. Onarım ve restorasyon çalışmaları sırasında, eski gömüler imha edildi, uygun tespit ve araştırma yapılmadan mezar taşlarının çoğu taşındı. Bazı mezar taşları da Türbe'nin temeli için kullanılmış ve bilim için kaybolmuştur [47, 27-28]. Kazakistan bağımsızlık aldıktan sonra, Türbede defnedilen önemli şahsiyetlerin kimliklerini tespit çalışmaları başlatılmıştır. Hayatta kalan epitaflar temelinde, yazılı kaynaklardan ve halk efsanelerinden elde edilen verilerle Türkistan'da defnedilen ortaçağ ve modern dönem bozkır saygınlarının bir listesi hazırlanmıştır.

Türkistan şehri 16. yüzyıldan 19. yüzyılın başlarına kadar Kazak Hanlığı'nın siyasi, idari, dini ve ekonomik merkezi idi. Burada, yüce hükümdarlar seçilen yabancı elçiler kabul ettiler, yöneticileri seçtiler, Kazak halkının tarihi ile ilgili kararlar veren kurultaylar düzenlediler.

Hoca Ahmet Yesevi Türbesinin önünde Üç Jüz temsilcileri ile tarihi Türkistan bölgesi seçkinleri Abılay Han'ı Bütün Kazaklar'ın Hanı ilan ettiler. Bozkır saygınlarının önde gelen isimleri burada gömüldü: hanlar, biler, kahramanlar. Bu nedenle, Kazak Hanlığı döneminin Türkistan tarihinin incelenmesi, devletimizin tarihsel biliminin acil görevlerinden biridir. Türkistan'ın tarihini incelemeksizin, geçmişi yeniden inşa etmek ve bağımsız Kazakistan'ın varlığını anlamak imkansızdır.

KAYNAKLAR

1. Biçurin N.Ya. Sobranie svedeniy po istoričeskoj geografii Vostočnoj i Sredinnoj Azii. Çeboksarı: Çuvaşskoje gosydarstvennoe izdatel'stvo, 1960. S.573.
2. Piçşulina K.A. Prisırdar'inskie goroda i ih znaçenie v istorii kazahskih hanstv v XV – XVII vekah // Kazahstan v XV – XVIII vekah. – Alma-Ata: Nauka, 1969. S. 17-18.
3. Materialı po istorii kazahskih hanstv XV - XVIII vekov (izvleçeniya iz persidskih i tyurkskih istoçnikov). – Alma-Ata: Nauka, 1969. S. 181.
4. Istoriya Kazahstana v russkih istoçnikah. T. 6. Almatı, 2007. S. 98.
5. Levşin A.I. Opisanie kirgiz-kazaç'ih, ili kirgiz-kaysatskih, ord i stepey. Almatı: Sanat, 1996. S. 256.
6. Nazarov F. Zapiski o nekotorih narodah i zemlyah sredney çasti Azii. M.: Nauka, 1968.
7. Akişev K.A. Srednevekovie rabatı i kurımı Karatau // Izvestiya NAN RK. Seriya obçestvenih nauk, 1994, № 5.41-43.
8. Istoriya Kazahstana v russkih istoçnikah. T. 1. Almatı, 2005. S. 405.
9. Kazahsko-russkie otnoşeniya v XVI- XVIII vekah. Alma-Ata, 1961. S. 164.
10. Istoriya Kazahstana v russkih istoçnikah. T. 5. Almatı, 2007. S.400.
11. Istoriya Kazahstana v russkih istoçnikah. T.4. Almatı, 2007. S. 168.

12. Syhareva O.A. Kvartal'naya obçşina pozdnefeoddal'nogo goroda Buhari. M., 1976.
13. Dobrosmyslov A.I. Goroda Sırdar'inskoy oblasti: Kazalinsk, Perovsk, Turkestan, Aylie-Ata i Çimkent. – Taşkent, 1912.
14. Hodjaev M. Komponenti gorodskogo i osedlozemledel'çeskogo proishojdeniya v etniçeskoj strukture kazahov // Ata-mura. Sbornik statey, posvyaçşennyj 75-letiyu Yujno-Kazahstanskogo oblastnogo istoriko-kraevedçeskogo myzeya. Şımkent, 1995. S. 33-40.
15. Grodekov N.N. Kirgizi i kara-kirgizi Sırdar'inskoy oblasti. Yuridiçeskiy bit. T.I. Taşkent, 1889, prilozhenie 2.
16. Tımşbaev M. Materialı k istorii kirgiz-kazakskogo naroda. Taşkent, 1925.
17. Kenesbaev I. Kazak tilinin frazeologiyalık sözdigi. – Almatı: Ğılım, 1977.
18. Joldasbaev S. Material'naya kul'tura kazahov XV – XVIII vv. Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uçenoy stepeni kandidata istoriçeskih nauk. Alma-Ata, 1975. S. 23-27.
19. Atıgaev N., Jandosova Z. Istoriçeskie nahodki. Rukopisi zagovorili // Mangı el, 2013. № 2. S. 44-47.
20. Piçşulina K.A. Vzaimootnoşeniya praviteley kazahskogo gosudarstva s uzbekskimi hanami Maverannahra v naçale XVI v. // // Istoriya Kazahstana s drevneyşih vremen do naših dney. T.2. Almatı, 1997. S.367-368.
21. Muminov A.K., Kumekov B.E. i dr. Istoriçeskie dokumentı mavzoleya Hodja Ahmada Yasavi. Astana, 2017. s. 45, 50-56.
22. Kazakistan tarihi turalı türki derektemeleri. T. V. Almatı: Dayk-Press, 2006. 169-b.
23. Lerh P. Arheologičeskaya poezdka v Turkestanskiy kray v 1867 g. Sankt-Peterbyrg, 1870. S. 21.
24. Istoriya Kazahstana v zapadnih istoçnikah XII – XX vv. T.6. Almatı, 2006. S. 66-67.
25. Materialı po istorii Kazahskoy SSR, Alma-Ata, 1948, s. 97
26. Knyajetskaya E.A. Puteşestvie tobol'skogo kazaka Fedora Skibina v Kazaç'yu ordu v 1694-1696 gg. // Stranı i narodu Vostoka. Vıp.HHII. M.,1980. S.68.
27. Erofeeva I.V. Simvoli kazahskoy gosudarstvennosti. Almatı, 2001. S. 8.
28. Istoriya Kazahstana v russkih istoçnikah. Tom 2, 2005. s.297.
29. Erofeeva I.V. Han Abulhair: polkovodets, pravitel' i politik. Almatı: 1999. S. 123-125.
30. Moiseev V.A. Djungarskoe hanstvo i kazahi v XVII-XVIII. Alma-Ata, 1991. S. 86-87.
31. Erofeeva I.V. Sobitiya i lyudi Kazahskoy stepi (epoha pozdnego srednevekov'ya i novogo vremeni) kak ob'ekt istoriçeskoj remistifikatsii // Nauçnoe znanie i mifotvorçestvo v sovremennoy istoriografii Kazahstana. Almatı, 2007. S. 208.
32. Suleymenov R.S., Moiseev V.A. Iz istorii Kazahstana XVIII veka (o vneşney i vnutrenney politike Ablaya). Alma-Ata, 1988., 1991, s. 105.
33. Fazlallah ibn Ruzbihan Isfahani. Mihman-name-yi Buhara: (Zapiski buharskogo gostya). Moskva,1976. S.116-117.
34. Babadjanov B., Muminov A. Abd al-Gafyr Turkistani i ego rasskazı o stranstviyah // Izvestiya Ministerstva obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan, Natsional'noy Akademii nauk Respubliki Kazahstan. Seriya obçşestvennih nayk. 2002, № 4 (239). S. 9.
35. Kenesarin A. Kenesarı i Sadık. Perevod, predislovie i primeçaniya E.T. Smirnova // Han Kenesarı. Ural'sk, 1992. S.16.
36. Kojı M.B., Jandarbek Z.Z. Naverşie znamenı i rukopis' hana Aliakbara // Kazahi Evrazii: istoriya i kul'tura. Sbornik nauçnih trudov. Omsk-Pavlodar, 2016. S. 150-153.
37. KTKD-3
38. Andreev I.G. Opisanie Sredney ordı kirgiz-kaysakov. Almatı, 1998. S. 40-41.
39. Bekçurın M.-S. Opisanie meçeti Azreta, nahodyaçşeyıya v Turkestane // Turkestanskaya oblast'. Zаметki statskogo sovetnika Bekçurina. - Kazan', 1872. S. 55-56.
40. Sobranie literatyrnih trudov A.K. Geysa. T.2. SPb, 1898. S. 274-275.

41. Mallitskiy S. Istoriko-arhitekturnoe znaçanie meçeti Hazreta Yassaviyskogo v gor. Turkestane // Protokoli zasedaniy i soobçeniya çlenov Turkestanskogo krujka lyubiteley arheologii. God 12. Taşkent, fb1908. S. 6-28.
42. Likoşin N.S. Sueveriya kirgiz, svyazannie s Turkestanskoy meçet'yu Hazret Sultana // Turkestanskije vedomosti, 1902. - №17.
43. Ismagulov O., Koja M., Ismagulova A. Ablay-han. Istoriko-antropologičeskoe issledovanie. Turkestan, 2016.
44. Kurbangali Halid. Tauarih hamsa (Bes tarih). Almatı, 1992. 114-b.
45. Zapiski general-mayora S.B. Bronevskogo o kirgiz-kaysakah Sredney Ordı // Oteçestvennie zapiski. Ç.40-42. SPb., 1830. S. 419.
46. Balkaşin N.N. O kirgizah i voobçe o podvlastnih Rossii musul'manah. SPb., 1887. S. 21.
47. Tuyakbaev M. Türkistanda jerlengen tarihi tulğalar. Almatı, 2000. 27-28-bb.

Андатпа

Түркістан тарихын зерттей, өткенді қайта құру және тәуелсіз Қазақстанның бар екенін түсіну мүмкін емес. Мақалада тарихи (шығыс және еуропалық) деректер негізінде Ясы-Түркістан қаласының XV-XVIII ғғ. тарихы қарастырылады. Ясы-Түркістан қаласында темірліктердің, шайбаниліктердің аймақтық әкімдері отырды. Сондай-ақ қала мәдениетіне, шаһарлар құрылысына әдетте тек көшпелі ғұмыр кешкен деп саналған қазақтардың қатысы дереккөздер негізінде көрсетіледі. Қазақ хандығы тұсында Ясы бір аймақ орталығы дәрежесінен Түркістан атты тарихи аймақтың астанасына, ал кейін Қазақ хандығының бас қаласына, яғни саяси, экономикалық және рухани орталығына айналды. Түркістанда астана ретінде жоғары дәрежедегі түрлі жиындар, мәслихаттар жүріп отырғаны, сырттан келген елшілерді қабылдағандығы, өзекті мәселелерді талқылайтын құрылтай жиындар өткізілгені, шет елдерге осы қаладан елшілер аттандырылғаны нақты деректік ақпараттар негізінде көрсетілді.

Кілт сөздер: Қазақ, қала, тарихи деректер, Ясы – Түркістан, қала мәдениеті, шаһар құрылысы.

(М.Қожа, Ж.Танауова. Қазақтар және қалалар)

Резюме

Существование независимого Казахстана невозможно представить без исторического прошлого народа, городов и культуры. В этом плане история древнего города Туркестан играет важную роль в реконструировании прошлого и понимании настоящего. В статье на основе исторических (восточных и европейских) данных XV-XVIII веков рассматривается история города Яссы- Туркестана. Известно, что в городе Яссы- Туркестане находились акимы шайбанидов. Кроме того, в статье показано, что в развитии городской культуры и архитектуры Яссы-Туркестана, немаловажную роль сыграли кочевые народы, в том числе казахи. Во времена Казахского ханства Яссы был преобразован из центра области в столицу исторического района Туркестана, а затем в главный город Казахского ханства - политический, экономический и духовный центр. На ярких примерах в статье описано, что еще в древние времена в Туркестане, как в столице проводились различные встречи на высшем уровне, маслихаты, приемы иностранных послов, учредительные встречи для обсуждения актуальных вопросов того времени.

Ключевые слова: Казах, город, исторические данные, Ясы - Туркестан, городская культура, градостроительство.

(М. Қожа, Ж. Танауова. Казахи и города)